

بازنمایی آموزش مهارت گفت‌وگو در کتاب‌های آموزش زبان فارسی براساس رویکرد ارتباطی: مطالعه موردی مجموعه مینا^۱

غزاله نوروزپور^۲، آریتا عباسی^۳، شهره‌سادات سجادی کوچصفهانی^۴

چکیده

کتاب‌های آموزش زبان یکی از ابزارهای تقویت مهارت‌های زبانی زبان‌آموزان هستند. از آن‌جا که رویکردهای مختلف آموزش نقش مهمی در انتقال محتوای منابع آموزشی دارند، بررسی چگونگی بازنمایی این رویکردها در کتاب‌های درسی می‌تواند به بهبود کیفیت زبان‌آموزی کمک کند. رویکرد ارتباطی یکی از روش‌هایی است که تاکنون در آموزش زبان بسیار مورد توجه بوده، و توانسته به استفاده کاربردی و تعاملی از زبان خارجی/دوم منجر شود. در این پژوهش به بررسی چگونگی بازنمایی رویکرد ارتباطی در آموزش مهارت گفت‌وگو در کتاب‌های مجموعه آموزش زبان مینا پرداخته شده است. به این منظور، ابتدا با مطالعه آثار مرتبط با موضوع پژوهش یک فهرست بازمینی جهت بررسی چگونگی بازنمایی رویکرد ارتباطی در آموزش مهارت گفت‌وگو براساس نظرات علمی تعدادی از متخصصان حوزه آموزش ارتباطی تهیه شد. آن‌گاه، فعالیت‌های گفت‌وگومحور سه جلد مجموعه مینا گردآوری و بررسی شد و در سه طبقه انفرادی، دوقره و گروهی دسته‌بندی شد. در نهایت، با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده، مؤلفه‌های

---

۱. این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد خانم غزاله نوروزپور با عنوان *بازنمایی آموزش مهارت گفت‌وگو در کتاب‌های آموزش زبان فارسی براساس رویکرد ارتباطی: مطالعه موردی مجموعه مینا* است. استاد راهنمای اول این پایان‌نامه، دکتر آریتا عباسی، و استاد راهنمای دوم، دکتر شهره‌سادات سجادی کوچصفهانی هستند.

۲. کارشناس ارشد زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

۳. استادیار گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران (a.abbasi@alzahra.ac.ir)، نویسنده مسئول

۴. عضو هسته پژوهش‌های کاربردی برای توسعه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

(دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲۳ - پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۰۸)

فهرست بازبینی نام‌برده بررسی و مبتنی بر طیف لیکرت رتبه‌دهی شدند. نتایج حاصل از مشاهدات در این پژوهش نشان می‌دهد که ادعای نویسندگان مجموعه مینا مبنی بر این که اجرای تمرینات کتاب تنها بر پایه رویکرد ارتباطی آموزش زبان امکان‌پذیر است، تا حد زیادی در فعالیت‌های گفت‌وگو محور جلد اول و سوم مجموعه مشهود است، اما جلد دوم با وجود دربرداشتن موضوع‌های مرتبط با زندگی واقعی و موقعیت‌های تعاملی، دارای فعالیت‌های تولیدی گفتاری کمی بوده و انتظار می‌رود در جلد دوم نیز مهارت گفت‌وگو به میزان کافی مورد توجه قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: آموزش زبان فارسی، رویکرد ارتباطی، محتوای آموزشی فارسی، مهارت گفت‌وگو، مجموعه مینا.

Representation of Teaching Speaking Skill in Persian Language Textbooks Based on Communicative Approach: A Case Study of Mina Textbooks

Ghazale Norouzpour¹

Azita Abbasi²

Shohreh Sadat Sajjadi Kouchesfahani³

Abstract

Language teaching books are one of the tools to strengthen language skills of language learners. Since different teaching approaches play an important role in transferring the content of educational resources, examining how these approaches are represented in textbooks can help improve the quality of language learning. One of the teaching approaches that has received much attention in language teaching so far is the communicative approach and has led to the practical and interactive use of a second/foreign language. The present study aims to evaluate how the communicative approach is represented in teaching speaking skill through the speaking-based activities in Mina Textbooks of teaching Persian to non-Persian speakers. To this end, first with the study of the literature related to the research topic, a checklist has been prepared based on some experts' viewpoints in the communicative education field. Then, the speaking-oriented activities of three volume of Mina Textbooks have been collected, examined and categorized into individual, two-person and group activities. Analyzing these speaking-based activities according to the checklist, they were rated based on the Likert scale. The results of the observations in this research show that the claim of the authors of the Mina collection that the implementation of book exercises is possible only based on the communicative approach of language teaching is evident to a large extent in the speech activities of the first and third volumes of the collection. However, the second volume, despite including topics related to real life and interactive situations, has few speech production activities, so it is expected that the speaking skill will be given enough attention in the second volume as well.

Keywords: communicative approach, Mina Textbooks, Persian educational content, Persian language teaching, speaking skill

---

1. MA in Linguistics, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran.

2. Assistant professor, Department of Linguistics, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran, a.abbasi@alzahra.ac.ir(Corresponding author)

3. The main member of applied research for the development of teaching Persian language to Non-Persian speakers of Allameh Tabataba'i University

مقدمه

زبان‌آموزی هدفی است که هر روز بیش‌ازپیش مورد توجه افراد قرار می‌گیرد. زبان‌آموزی شامل چهار مهارت اصلی است که هر زبان‌آموز با توجه به هدفش از آموختن زبان، به تقویت هر چهار مهارت یا برخی از آن‌ها می‌پردازد. این چهار مهارت عبارت‌اند از خواندن، نوشتن، صحبت کردن^۱ و شنیدن. مهارت گفت‌وگو یکی از مهارت‌های چهارگانه زبان‌آموزی است که امروزه مورد توجه بسیاری از زبان‌آموزان قرار گرفته است. در این مهارت تولیدی، گوینده از زبان برای بیان نظرات و انتقال پیام‌های خود استفاده می‌کند. به گفته تورنبری^۲ (۲۰۰۵) برای مهارت گفت‌وگو دو هدف اصلی وجود دارد؛ یکی عملکرد تبادلی^۳، یعنی انتقال اطلاعات و تسهیل تبادل کالا و خدمات؛ مثل تماس تلفنی برای رزرو میز در رستوران، و دیگری، عملکرد میان‌فردی^۴، یعنی ایجاد و حفظ روابط اجتماعی؛ مانند گفت‌وگوی دو دوست در رستوران.

از میان رویکردهای آموزشی که تاکنون مورد استفاده بوده است، رویکرد ارتباطی^۵ توانسته با ابزارهایی همچون ارائه فعالیت‌هایی براساس متون واقعی، ابزار صوتی و منابع چندرسانه‌ای، تمرین‌های خلاق و نمایش‌های واقعی به آموزش هم‌زمان مهارت‌ها بپردازد. این رویکرد در اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی در واکنش به رویکردها، روش‌ها و برنامه‌های درسی دستورمحور ظهور کرد و جایگزین روش آموزش موقعیتی^۶ شد که رویکرد غالب آموزش در بریتانیا بود. زبان‌شناسان کاربردی در بریتانیا دریافتند که تأکید بیش از اندازه بر یادگیری و تسلط بر ساخت‌های زبان در یادگیری زبان دوم یا خارجی به قدر کافی کارآمد نیست، و تمرکز بر توانش ارتباطی^۷ زبان از اهمیت بیشتری برخوردار است. این ناکارآمدی باعث شد زبان‌شناسانی همچون کاندلین^۸ و ویدوسن^۹ در اوایل دهه ۱۹۷۰ با روی آوردن به زبان‌شناسی نقش‌گرای هیلیدی^{۱۰}، بافت موقعیتی^{۱۱}، و آثار جامعه‌شناسان زبان

۱. «صحبت کردن» و «گفت‌وگو» در این مقاله هم‌معنا نظر گرفته شده است.

2. Thornbury
3. transactional function
4. interpersonal function
5. communicative approach
6. situational teaching method
7. communicative competence
8. Candlin
9. Widdowson
10. Halliday
11. situational context

همچون هایمز^۱ و آثار فلاسفه‌ای چون سرل^۲ روش آموزش ارتباطی را معرفی کنند (ریچاردز^۳ و راجرز^۴، ۲۰۰۱؛ به نقل از عباس‌نژاد و سلیمی، ۱۳۹۵، ص ۴۰۹). پیدایش آموزش ارتباطی زبان باعث قرار گرفتن توانش ارتباطی در صدر اهداف زبان‌آموزی شد. توانش ارتباطی خود در بردارنده توانش دستوری، توانش جامعه‌شناختی زبان^۵، توانش گفتگمانی^۶ و توانش راهبردی^۷ است. این به آن معناست که رویکرد ارتباطی صورت را از برنامه درسی حذف نکرده، بلکه در قالب سایر مهارت‌های زبانی نیز به آن توجه کرده است (صحرائی و میدانی، ۱۳۹۰، ص ۱۶۳).

با توجه به این که روش‌ها و رویکردهای متفاوتی در آموزش زبان خارجی/دوم به کار می‌رود، کتاب‌های آموزشی نیز براساس رویکردهای گوناگونی تدوین می‌شوند. همان‌طور که گفته شد رویکرد ارتباطی در آموزش زبان به استفاده کاربردی و تعاملی از زبان خارجی/دوم منجر می‌شود و به همین دلیل شاهد آن هستیم که منابع آموزشی گوناگونی برپایه این رویکرد طرح‌ریزی می‌شوند. از آنجا که کتاب‌های آموزشی نقشه راهی برای زبان‌آموز و همچنین برای مدرس هستند، لزوم بررسی و تهیه منابع آموزشی بر مبنای رویکردهای مختلف به‌طور روزافزونی احساس می‌شود. انتخاب کتاب درسی مستلزم تناسب بین مواد آموزشی و شرایط و موقعیتی است که کتاب درسی در آن به کار برده می‌شود. هیچ کتابی، به‌طور پیش‌فرض، برای همه زبان‌آموزان ایدئال نیست. بنابراین برای انتخاب کتاب درسی مناسب، چاره‌ای جز ارزیابی آن‌ها نیست. ارزیابی مؤثر وابسته به پرسیدن سؤال‌های مناسب و تفسیر پاسخ‌های آن‌هاست. همان‌طور که روشن است یکی از اهداف مهم زبان‌آموزی، صحبت کردن به زبان مقصد است و لازمه رسیدن به این هدف پرداختن به تقویت مهارت گفت‌وگو به کمک منابع آموزشی است. به این ترتیب، بسیار مهم است که معلمان هنگام انتخاب کتاب‌های درسی برای زبان‌آموزانشان آگاه باشند تا بتوانند از منابع مناسب استفاده کنند. بنا به گفته کانینگزورث^۸ (۱۹۹۵) کتاب‌های درسی با همه مزیت‌هایی که دارند، لازم است هر از چند گاهی مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند. با

-
1. Hymes
  2. Searle
  3. Richards
  4. Rodgers
  5. sociolinguistic competence
  6. discourse competence
  7. strategic competence
  8. Cunningsworth

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی می‌توان اطمینان یافت که آیا آن‌ها به نیازهای زبان‌آموزان توجه کرده‌اند یا نه. ارزیابی کتاب درسی موضوع مهم پژوهشی در آموزش زبان است و یک ارزیابی کارآمد از طرح سؤالات مناسب و تفسیر درست پاسخ‌ها نشئت می‌گیرد. طراحی بازبینه‌های ارزیابی جامع توسط متخصصان این حوزه معیارهایی برای تحلیل دقیق کتاب درسی ارائه می‌کند.

علی‌رغم اهمیت تحلیل محتوای کتاب‌های آموزش زبان، در مورد محتوای مهارت گفت‌وگو در منابع آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و چگونگی و کیفیت محتوای منابع درسی تاکنون بررسی‌های اندکی صورت گرفته است. از این رو، این پژوهش به بررسی و ارزیابی محتوای مرتبط با مهارت گفت‌وگو در مجموعه سه جلدی مینا ویژه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان اختصاص یافته است تا با بررسی کتاب‌های این مجموعه، به چگونگی بازنمایی مهارت گفت‌وگو براساس رویکرد ارتباطی پردازیم و همچنین مشخص کنیم که ادعای نویسندگان مبنی بر تدوین مطالب درسی مربوط به تقویت مهارت گفت‌وگو براساس رویکرد ارتباطی تا چه میزان تحقق یافته است.

پیشینه پژوهش و مبانی نظری

پژوهش‌های گوناگونی در زمینه آموزش ارتباطی زبان و بررسی کتاب‌های آموزش زبان براساس این رویکرد انجام شده است که از میان آن‌ها می‌توان به صدرزاده (۱۳۸۴)، عسگری (۱۳۹۰)، ابوالحسنی چیمه (۱۳۹۶)، صحرایی (۱۳۹۱) در حوزه آموزش ارتباطی زبان، و عباس‌نژاد و سلیمی (۱۳۹۵) در زمینه بررسی کتاب‌های آموزش زبان فارسی با استفاده از رویکرد ارتباطی اشاره کرد. با توجه به موضوع این پژوهش، در ادامه به ذکر مهم‌ترین تحقیقات انجام‌شده در حوزه آموزش مهارت گفت‌وگو در چارچوب رویکرد ارتباطی زبان خواهیم پرداخت.

افروشه (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان بازنمایی اصول تحلیل گفت‌وگو در منابع آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان» با تکیه بر رویکردهای ارتباطی و نقش گفت‌وگو در این رویکردها، از مدل تحلیل گفت‌وگوی کلاسی والش^۱ برای بررسی گفت‌وگوهای موجود در منابع آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان استفاده کرده است.

مسئله این پژوهش این است که منابع آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان تا چه حد مطابق با اصول تحلیل گفت‌وگو و مدل والش هستند. براساس نتایج این پژوهش پیشنهاد می‌شود که مؤلفان کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان به مطابقت گفت‌وگو‌هایی که در این کتاب‌ها چاپ می‌شوند با اصول تحلیل گفت‌وگو اهمیت بیشتری دهند و انجام پژوهش‌هایی در رابطه با بررسی موضوع‌ها و بررسی روابط شرکت‌کنندگان در گفت‌وگوها و مقایسه گفت‌وگوهای کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان با دیگر منابع آموزش زبان دوم می‌تواند در بهبود گفت‌وگو‌هایی که در کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان چاپ می‌شوند، تأثیر بسزایی داشته باشند.

ابوالحسنی چیمه (۱۳۹۶) طی بررسی اثربخشی فعالیت‌های مبتنی بر انواع راهبردهای آموزش مهارت گفت‌وگو بر روی نوزده دانشجوی کارشناسی فارسی‌آموز سطح متوسط با زبان مادری اسلاو طی پنج نیم‌سال متوالی در قالب هفده فعالیت عملیاتی دریافته است که هرچه میزان حضور فعال در فعالیت‌های مربوط به این راهبردها بیشتر باشد، میزان موفقیت زبان‌آموز در مهارت گفت‌وگو بیشتر خواهد شد. او با تکیه بر راهبردهای آموزش زبان دوم کوهن^۱ که خود به راهبردهای یادگیری و راهبردهای به‌کارگیری تقسیم می‌شود اشاره می‌کند که هرچه میزان به‌کارگیری راهبردهای مهارت گفت‌وگو در کلاس بیشتر باشد، میزان انگیزه و مهارت زبان‌آموز برای مشارکت در گفت‌وگو بالاتر می‌رود. هر نوع مداومت بر هر یک یا همه فعالیت‌های راهبردی (تکلیف‌خانه، تمرین کلاسی، گروه‌مایی، موسیقی، نمایش فیلم، ضرب‌المثل، دیالوگ، خلاصه داستان، خلاصه خبر، بازی، عبارت‌های زبانی^۲، اجرای نمایش، روایت، همخوانی و تکرار صدا^۳، ارائه نظر، بحث‌های گروهی/فردی، بارش فکری^۴) می‌تواند به‌عنوان راهبرد مهارت‌محاوره‌ای در محیط غیربومی برای آموزش زبان شفاهی در طول زمان مؤثر باشد. طبق پژوهش وی بیشترین میزان مشارکت زبان‌آموزان در فعالیت بحث‌های گروهی/فردی بوده و کم‌ترین میزان مربوط به تکلیف‌خانه است. با توجه به این پژوهش می‌توان گفت به‌کارگیری روش‌های مختلف برای مشارکت زبان‌آموزان در امر صحبت کردن در کلاس درس از طریق کتاب و مدرس بسیار حائز اهمیت است.

1. Cohen
2. language chunks
3. shadowing technique
4. brain storming

موجایانا^۱ (۲۰۰۴) در پژوهشی دریافت که استفاده از روش آموزش ارتباطی زبان تأثیر زیادی در یادگیری مهارت‌های زبان، به خصوص مهارت گفت‌وگو دارد. ونگزای^۲ (۲۰۱۳) نیز در پژوهشی دیگر دریافت که روش آموزش ارتباطی زبان می‌تواند مهارت گفت‌وگوی زبان‌آموزان و ارتباط آن‌ها را در کلاس و خارج از آن به‌طور چشمگیری بهبود بخشد. یاسین^۳ و همکاران (۲۰۱۷)، در مطالعه‌ای به بررسی مطابقت برنامه درسی معلم ساخته با اصول و روش رویکرد ارتباطی پرداختند. در این پژوهش، نحوه به‌کارگیری رویکرد ارتباطی برای تدریس مهارت گفت‌وگو و همچنین کیفیت عملکرد یادگیری در نتیجه این رویکرد نیز بررسی شد. یافته‌ها حاکی از آن است که متخصصان برنامه‌ریزی درسی روش‌ها و تکنیک‌های اصلی متعددی دارند که به شکل کامل در طرح درس نوشته نشده است. همچنین، چندین فعالیت در طرح درس ارائه شده بود که به خوبی در کلاس مورد توجه قرار نگرفته بود. افزون‌براین، با وجود این که برنامه درسی مبتنی بر رویکرد ارتباطی بود و برای آموزش از ابزارهای ایفای نقش، بازی معمایی، مباحثه گروهی، قصه‌گویی و تعریف داستان از روی تصویر استفاده شده بود، بسیاری از زبان‌آموزان حداقل نمره قبولی را هم در مهارت گفت‌وگو کسب نکرده بودند. پژوهشگران در این مطالعه معتقدند که معلم زبان مورد نظر روش‌ها و تکنیک‌هایی را که متخصصان ارائه داده بودند به‌طور کامل و کارآمد در تدریس خود به کار نبرده است.

غفور^۴ و همکاران (۲۰۱۷)، در پژوهشی به بررسی تأثیر متقابل میان روش‌های یادگیری (ارتباطی و گفتاری-شنیداری) و سبک‌های یادگیری (دیداری، شنیداری و حرکتی) در مهارت گفت‌وگوی زبان انگلیسی می‌پردازند. در این پژوهش، سطح معناداری پیش‌آزمونی که از دو گروه با دو روش یادگیری متفاوت در مهارت گفت‌وگو گرفته شد، یکسان بوده است. نتایج پس‌آزمون نیز نشان داده که هیچ تأثیر متقابلی میان روش یادگیری و سبک یادگیری در مهارت گفت‌وگو وجود ندارد. نکته قابل توجه در مورد این پژوهش آن است که زبان‌آموز هر سبک یادگیری که داشته باشد، به هر حال آن دسته از زبان‌آموزانی که از طریق روش ارتباطی زبان را فرا گرفته‌اند در مهارت گفت‌وگوی زبان انگلیسی بهتر از کسانی عمل می‌کنند که با روش گفتاری-شنیداری آموزش دیده‌اند.

1. Muljayanah
2. Vongxay
3. Yasin
4. Ghofur
5. style

حیات^۱ (۲۰۱۷) با هدف بررسی این که آیا روانی و دقت صحبت‌های زبان‌آموزان از طریق آموزش ارتباطی زبان بهتر می‌شود یا نه، به انجام پژوهشی پرداخت. در این پژوهش از پیش‌آزمون و پس‌آزمون استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که نمره میانگین پس‌آزمون در دقت و روانی بالاتر از نمره میانگین پیش‌آزمون بوده است. پس از تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون تی، مشخص شد که دستاوردهای زبان‌آموزان هنگام یادگیری مهارت گفت‌وگو به روش ارتباطی با زمانی که به روش ارتباطی نمی‌آموختند، به‌طور نامحسوس متفاوت و بهتر است.

راتمانیدا^۲ و سوریانتی^۳ (۲۰۱۹) در پژوهشی کیفیت مواد درسی را در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی پایه دهم بررسی کردند. در این پژوهش تمرکز بر مواد درسی مرتبط با مهارت گفت‌وگو بود. داده‌های این پژوهش به‌صورت کیفی از طریق ارزیابی کتاب درسی به‌دست آمد و چارچوب پژوهش از نظریه‌های شلدون (۱۹۸۸)، کائینگزورث (۱۹۹۵) و بی‌اس‌ان‌پی^۴ (۲۰۱۴) مرتبط با انتخاب مواد درسی آموزشی و کتاب درسی مناسب به‌دست آمد. براساس این تحلیل، مشخص شد که مواد درسی آموزش مهارت خواندن در این کتاب کافی نیست. این بدان معناست که مواد درسی مهارت خواندن کتاب درسی معیارهای این نظریات را پوشش نمی‌دهد.

انورا^۵ (۲۰۲۰) پس از بیان اهمیت تدریس ارتباط‌محور زبان خاطر نشان کرد معلمان زبان دوم باید محیطی را برای زبان‌آموزان فراهم کنند که ارتباط مبتنی بر زندگی واقعی، فعالیت‌های زندگی واقعی و تکالیف هدفمند را در آن تجربه کنند تا بیان شفاهی (مهارت گفت‌وگو) آن‌ها تقویت شود. او مدعی است که این اتفاق زمانی رخ می‌دهد که زبان‌آموزان به‌صورت گروهی فعالیتی را انجام دهند؛ فعالیت‌هایی از جمله مباحثه، ایفای نقش، تقلید و شبیه‌سازی، قصه‌گویی، مصاحبه، تکمیل داستان و شرح تصویر.

می‌توان گفت در غالب پژوهش‌هایی که تا کنون درمورد ارزیابی محتوای کتاب‌های آموزش زبان و رویکرد ارتباطی انجام شده‌اند چشم‌اندازی کلی از ویژگی‌های رویکرد ارتباطی ارائه شده و به مزایای این رویکرد در تقابل با رویکردهای آموزشی پیشین

1. Hayat

2. Ratmanida

3. Suryanti

4. BSNP

5. Anora

اشاره شده است. از آن جا که رویکرد ارتباطی نقش مؤثری در آموزش زبان داشته و چارچوب بسیاری از کتاب‌های آموزش زبان در حال شکل‌گیری براساس این رویکرد است، لازم است بررسی‌های دقیق‌تری در مورد چگونگی کاربست این رویکرد در منابع آموزشی زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و تأثیر آن در آموزش مهارت‌های زبانی صورت گیرد. با توجه به این که پژوهش‌های اندکی در مورد بازنمایی مهارت گفت‌وگو در منابع آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان صورت گرفته است، در پژوهش حاضر به بررسی چگونگی بازنمایی این مهارت در مجموعه سه‌جلدی مینا، به‌عنوان یکی از منابع آموزشی مهم و جدید آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، پرداخته می‌شود. با توجه به تدوین محتوای این مجموعه براساس رویکرد ارتباطی، در ادامه، پس از معرفی این رویکرد، جنبه‌های تدریس مهارت گفت‌وگو و سازماندهی محتوای برنامه‌ی درسی مهارت گفت‌وگو از دیدگاه تورن‌بری (۲۰۰۵) بیان شده و با توجه به مؤلفه‌های معرفی شده در پیشینه پژوهش جهت تدریس موفق مهارت گفت‌وگو یک فهرست بازبینی^۱ ارائه می‌شود تا به کمک آن به ارزیابی آموزش مهارت گفت‌وگو بر مبنای رویکرد ارتباطی در مجموعه سه‌جلدی آموزش زبان مینا بپردازیم.

رویکرد ارتباطی

تدریس ارتباطی زبان مجموعه‌ای از اصول در باب اهداف تدریس زبان، نحوه یادگیری زبان توسط زبان‌آموزان، انواع فعالیت‌های کلاسی تسهیل‌کننده یادگیری، و نقش مدرسان و زبان‌آموزان در کلاس درس است (ریچاردز و راجرز، ۲۰۰۱). رویکرد ارتباطی مجموعه‌ای از راهبردهای کوچک است که یادگیری زبان دوم را تسهیل می‌کند و به طراحی و اجرای فعالیت‌های آموزش ارتباطی زبان کمک می‌کند (داتی^۲ و لانگ^۳، ۲۰۰۳). در این رویکرد، به جای آن که زبان‌آموز با یادگیری دستور و واژه‌ها به تولید زبان بپردازد، در تلاش برای انتقال معنای ارتباطی^۴ است (ویلکینز^۵، ۱۹۷۲). البته این موضوع را باید در نظر داشت که آموزش دستور و ساخت‌های دستوری در رویکرد ارتباطی حذف

-
1. checklist
  2. Doughty
  3. Long
  4. communicative meaning
  5. Wilkins

نمی‌شود، بلکه همچنان به آن توجه می‌شود، اما کارکردهای ارتباطی بر آموزش ساخت زبانی ارجحیت دارد. درحقیقت، در رویکرد ارتباطی آموزش زبان از روش‌های مختلف آموزش به کمک فعالیت‌های مرتبط با روانی کلام^۱ استفاده می‌شود (ریچاردز، ۲۰۰۱) و از این طریق، آموزش دستور در بافت بر مهارت‌های ارتباطی تأکید می‌کند.

به اعتقاد کنل و سواين (۱۹۸۰، ص ۲۷) پنج اصل رویکرد ارتباطی عبارت‌اند از:

۱. توانش ارتباطی: توانش ارتباطی ترکیبی است از توانش دستوری، توانش جامعه‌شناختی زبان، راهبردهای برقراری ارتباط یا توانش راهبردی. هدف رویکرد ارتباطی دستیابی به ترکیبی از این دانش‌های گوناگون است و نباید تأکید افراطی بر یکی از این توانش‌ها صورت گیرد.

۲. رویکرد ارتباطی: رویکرد ارتباطی باید براساس نیازهای ارتباطی زبان‌آموز باشد. این نیازها باید با توجه به توانش دستوری (سطح درستی دستور زبان مورد نیاز در برقراری ارتباط شفاهی یا کتبی)، توانش جامعه‌شناختی زبان (نیازهای مربوط به موقعیت، موضوع، عملکردهای ارتباطی)، و توانش راهبردی (راهبردهای جبرانی برقراری ارتباط به هنگام وجود اختلال در سایر توانش‌ها) مشخص شود.

۳. زبان‌آموز باید فرصت شرکت در تعامل ارتباطی معنادار با گویشوران آن زبان را داشته باشد تا بتواند به نیازهای ارتباطی خود به زبان دوم در موقعیت‌های حقیقی پاسخ دهد.

۴. در مراحل اولیه یادگیری زبان دوم، زبان‌آموز باید از ویژگی‌های توانش ارتباطی استفاده کند که طی فراگیری و به‌کارگیری زبان مادری خود به‌دست آورده و با مهارت‌های ارتباطی مورد نیاز در زبان دوم مشترک است. خصوصاً مهم است که میان مشخصه‌های ارتباطی قراردادی و مشخصه‌های جهانی در زبان دوم (مانند ویژگی‌های مشخص دستورزبانی و شرط درستی کلام هنگام ابراز درخواست) تعادل برقرار شود.

۵. هدف اصلی برنامه زبان دوم بر مبنای رویکرد ارتباطی باید ارائه اطلاعات، تمرین و تجربه‌ای باشد که زبان‌آموز هنگام مواجهه با نیازهای ارتباطی در زبان دوم نیاز دارد. همچنین، در اولین برنامه زبانی باید مواردی همچون طبقه‌بندی‌های دستور زبان، عملکردهای ارتباطی، شرایط تناسب کلام، قواعد گفت‌وگو و گونه‌های کاربردی به‌صورت مختصر آموزش داده شود. فرهنگ زبان دوم نیز باید از طریق برنامه مطالعات اجتماعی

به شکل مختصر ارائه شود تا زبان آموز دانش اجتماعی-فرهنگی لازم برای درک معانی و ارزش های اجتماعی سخن را بیاموزد.

براون (۱۹۹۴) نیز چهار ویژگی برای رویکرد ارتباطی ارائه می دهد:

۱. اهداف آموزشی باید همه مهارت های توانش ارتباطی را دربرگیرد. یعنی زبان آموز باید پس از یادگیری زبان مقصد بتواند علاوه بر درک آن زبان و گفت و گو به آن زبان، مطالب نوشتاری به زبان مقصد را نیز بخواند و بنویسد؛

۲. فراگیران باید زبان را جهت رسیدن به اهداف خاص به کار گیرند. رویکرد ارتباطی اهمیت ویژه ای برای استفاده زبان در زندگی واقعی قائل است؛ چراکه توجه این رویکرد به طور خاص بر ارتباط واقعی متمرکز است؛

۳. زبان آموزان در صورتی می توانند زبان را به طور مؤثر در زندگی واقعی به کار گیرند که بتوانند کاربرد درستی از زبان داشته باشند؛ نه این که صرفاً دستور زبان درستی را به کار ببرند؛

۴. زبان آموزان باید قادر به تولید و درک زبان در موقعیت های مختلف باشند. اصولی که ریچاردز و راجرز (۲۰۰۱) در رویکرد ارتباطی آموزش زبان مد نظر قرار می دهند، عبارت اند از:

۱. کلاسی که در آن آموزش زبان با استفاده از رویکرد ارتباطی انجام می پذیرد، باید بر تمام مؤلفه های ارتباطی زبان، یعنی نقشی^۱، دستوری، راهبردی، جامعه شناختی و استدلالی^۲ تمرکز داشته باشد. بنابراین، اهداف کلاس آموزش ارتباطی زبان باید بین ویژگی های زبان و جنبه های کاربردشناختی آن ارتباط برقرار کند؛

۲. تکنیک های ارتباطی آموزش زبان باید به گونه ای تعبیه شوند که زبان آموز را درگیر استفاده طبیعی، کاربردی و نقش مدار از زبان کنند؛

۳. روانی در کلام و گفتار باید اهمیت بیشتری نسبت به درستی و دقت در استفاده معنادار از زبان داشته باشد؛

۴. تکلیف های ارتباطی باید به گونه ای تعریف شوند که مهارت های زبانی زبان آموز را هم در زمینه دریافت و هم در زمینه تولید در موقعیت های پیش بینی نشده ارتقا دهند؛

1. functional
2. discursive

۵. باید فرصت‌هایی به منظور تسهیل فرایند یادگیری متناسب با درک سبک‌های یادگیری و راهبردهایی برای یادگیری خودکار برای زبان‌آموزان فراهم شود؛
۶. معلم باید مانند یک تسهیلگر عمل کند و زبان‌آموزان را به ساخت معنا از طریق تعامل تشویق نماید.

افزون‌براین، در رویکرد ارتباطی تعامل میان زبان‌آموز-زبان‌آموز بسیار مهم‌تر و بیشتر از تعامل زبان‌آموز-معلم است. لیتز^۱ (۲۰۰۲) به پنج مزیت تعامل زبان‌آموز-زبان‌آموز اشاره می‌کند که عبارت‌اند از: افزایش میزان استفاده زبان توسط زبان‌آموزان، ارتقای کیفیت کاربرد زبان، فرصت‌های بیشتر برای شخصی‌سازی آموزش، فراهم آمدن محیط کاربرد زبان با تهدید کم‌تر و افزایش انگیزه یادگیری.

از نظر ریچاردز (۲۰۰۱) مواد درسی باید شامل متون، فیلم‌های منتخب، عکس‌ها و منابع آموزشی دیگری باشد که با اهداف آموزشی طراحی نشده باشند. این مواد درسی می‌تواند مکالمه‌های تلفنی زندگی واقعی، گفت‌وگوهای رادیویی یا سایر رسانه‌های عمومی باشد. بنابراین، وجود متون ساده‌سازی شده و طبیعی که از دنیای واقعی بومی‌زبانان زبان مقصد گرفته شده باشد در کتاب‌های درسی آموزش زبان می‌تواند فرایند آموزش زبان را تسهیل کند.

مهارت گفت‌وگو

مهارت گفت‌وگو یکی از مهارت‌های چهارگانه زبان‌آموزی و مورد توجه بسیاری از زبان‌آموزان است. با وجود این که بسیاری از ارتباطات زبان می‌تواند نوشتاری باشد؛ مانند نامه و مکاتبات، یا ایمیل و گفت‌وگوی مجازی، اما توانایی روان صحبت کردن نیز برای کاربران مهم است؛ هم برای شرکت در مکالمه، سخنرانی، کلاس درس و مصاحبه، و هم برای صحبت کردن از راه دور از طریق تلفن، کامپیوتر، وینار و کنفرانس.

به گفته تورنبری (۲۰۰۵) برای مهارت گفت‌وگو دو هدف اصلی وجود دارد: یکی عملکرد تبادلی یعنی انتقال اطلاعات و تسهیل تبادل کالا و خدمات؛ مثل تماس تلفنی برای رزرو میز در رستوران، و دیگری، عملکرد میان‌فردی یعنی ایجاد و حفظ روابط اجتماعی؛ مثل گفت‌وگوی دو دوست در رستوران.

یکی از دلایل مهم شکست زبان‌آموزان در صحبت کردن به زبان خارجی/دوم فرصت کم تمرین است، و منظور از تمرین، تکرار دستور و واژه‌ها نیست، بلکه تمرین گفت‌وگوی تعاملی است. ترکیب کاستی‌هایی همچون روان‌نبودن کلام با نداشتن تعامل کارآمد به زبان دوم باعث عدم وجود اعتماد به نفس و داشتن استرس به هنگام صحبت کردن می‌شود (تورن‌بری، ۲۰۰۵، ص ۲۸).

بنا به گفته تورن‌بری (۲۰۰۵، ص ۱۱۵) ایجاد تعادل میان روانی کلام و درستی^۱ آن همواره چالشی در مرحله برنامه‌ریزی درسی بوده است. بازنگری اهمیت رابطه میان درستی کلام و روانی کلام به تقویت سیر تحولی رویکرد ارتباطی کمک کرد. آن دسته از زبان‌آموزانی که هدفشان دستیابی هر چه سریع‌تر به مهارت ارتباطی بالا بود، در کلاسی با رویکرد کاملاً مبتنی بر درستی کلام دچار ناامیدی و حس بد می‌شدند. به علاوه، پژوهش‌ها نشان داده است که فرایند یادگیری زبان یا هر مهارت شناختی دیگری شامل چرخه آزمون، خطا و آزمون مجدد می‌شود و دقت و درستی مورد نظر و مطلوب در مرحله آخر حاصل می‌شود. به این ترتیب، طرفداران رویکردی که بیشتر مبتنی بر روانی کلام است مدلی ارائه دادند که به جای آن که به تلاش زبان‌آموز برای برقراری ارتباط منتهی شود، با این تلاش آغاز می‌شد. برنامه درسی برای مهارت گفت‌وگو چیزی بیش از تولید شفاهی دستور زبان یا واژگان است. ظهور رویکرد ارتباطی علاوه بر توجه به روانی کلام منجر به ایجاد برنامه درسی چندلایه‌ای^۲ شده است که نه تنها اجزای دستور زبان و واژگان را مشخص می‌کند، بلکه مهارت‌هایی را که باید تدریس شوند نیز تعیین می‌نماید. همچنین، مواد درسی‌ای هم وجود دارند که مشخصاً به جنبه‌های مهارت گفت‌وگو می‌پردازد؛ از جمله مکالمه، مباحثه و ارائه‌های شفاهی.

شیوه‌های دیگر سازماندهی محتوای برنامه درسی مهارت گفت‌وگو بنا به گفته تورن‌بری (۲۰۰۵) عبارت‌اند از الف) دستور زبان گفتاری، ب) مشخصه‌های تلفظ، ج) راهبردهای ارتباطی د) روند مکالمه، ه) قوانین و ساختار مکالمه، و) کنش‌های گفتاری، ز) گونه کاربردی^۳، ح) متن‌ها؛ همچون تعاملات خدماتی یا احوال‌پرسی، ط) ژانرها، د) موقعیت‌ها، ی) عوامل فرهنگی. یک دوره آموزشی گفت‌وگوی جامع باید همه موارد

1. accuracy
2. multi-layer syllabus
3. register

نام‌برده را با در نظر گرفتن نیازهای مشخص زبان‌آموز و توانایی‌های او دربرگیرد. ماهیت مهارت گفت‌وگو باید مبتنی بر تفکر باشد. در نظر داشتن مهارت‌های تفکر مانند تعمیم، تمثیل، تحلیل، ترکیب، ارزیابی، تضاد، تشابه، مقایسه، اولویت، علت و معلول، هدف یا نتیجه، استنباط، خلاصه، بسط و غیره در طراحی فعالیت از اهمیت خاصی برخوردار است. افزایش توانایی تفکر انتقادی و خلاق در زبان‌آموز یکی از مزایای فعالیت‌هایی است که خوب طراحی شده‌اند. زمان و تلاش مورد نیاز برای انجام فعالیت‌های گفت‌وگو باید محدود و متناسب با حوصله معلم و زبان‌آموز باشد. فعالیت باید تعامل برانگیز باشد. غالب فعالیت‌های چند پاسخی، زبان‌آموزان را به برقراری تعامل ترغیب می‌کند. فعالیت‌هایی که پاسخ مشخص دارند یا به اصطلاح تک‌پاسخی هستند ماهیتاً تعامل کم‌تری را به وجود می‌آورند، چراکه یکی از اعضای گروه سریع‌تر از سایرین پاسخ را پیدا می‌کند و دیگر تعامل پایان می‌یابد.

با توجه به آنچه که تاکنون در مورد رویکرد ارتباطی آموزش و مهارت گفت‌وگو ارائه شد درمی‌یابیم که کتاب درسی آموزش زبان به شیوه ارتباطی باید دربردارنده مجموعه‌ای از ویژگی‌ها باشد. از سوی دیگر، دریافتیم که متخصصان متعددی در این حوزه صاحب نظر هستند، اما نظرات گسترده و پراکنده‌ای در این زمینه ارائه کرده‌اند. از این رو، نگارندگان این مقاله با استخراج مهم‌ترین مواردی را که در رویکرد ارتباطی آموزش زبان مورد توجه بوده‌اند و توسط تورن‌بری (۲۰۰۵)، ریچاردز و راجرز (۲۰۰۱)، لیتز (۲۰۰۲)، براون (۱۹۹۴) و کنل و سواين (۱۹۸۰) مطرح شده‌اند، فهرست‌بازبینی بررسی مهارت گفت‌وگو براساس رویکرد ارتباطی را طراحی کرده‌اند که در جدول ۱ ارائه شده است:

جدول ۱ فهرست‌بازبینی بررسی مهارت گفت‌وگو براساس رویکرد ارتباطی آموزش زبان

- ۱ به اشتراک‌گذاری اطلاعات، ایفای نقش، یا حل مسئله با استفاده از فعالیت‌های کتاب درسی
- ۲ تسهیل کار گروهی، دونفره و انفرادی با استفاده از فعالیت‌ها و تمرین‌ها
- ۳ استفاده از موقعیت‌های واقع‌گرایانه برای بیان نکته‌های دستوری و مؤلفه‌های واژگانی
- ۴ تسهیل یادگیری دستور زبان فارسی با استفاده از فعالیت‌های ارتباطی
- ۵ تسهیل پاسخ‌های مستقل و خلاقانه با استفاده از فعالیت‌های ارتباطی
- ۶ تسهیل پیشرفت مهارت گفت‌وگو در جهت اهداف ارتباطی واقعی
- ۷ ارائه تلفظ طبیعی و بومی مورد نیاز برای ارتباط (مانند تکیه یا آهنگ کلام) در فعالیت‌ها و تمرین‌ها
- ۸ استفاده از مهارت‌های زبانی دیگر در تمرین مهارت گفت‌وگو
- ۹ استفاده از نوع زبان متناسب با کاربردهای واقعی و مشابه زندگی

ادامه جدول ۱

- ۱۰ ارائه واژه‌های کافی برای استفاده در موقعیت‌های گوناگون با اهداف ارتباطی
- ۱۱ ارائه واژه‌های مربوط به فرهنگ و پیشینه زبان آموز در کتاب درسی
- ۱۲ تسهیل استفاده کاربردی از زبان با استفاده از کتاب درسی
- ۱۳ تنوع و گوناگونی محتوا و موضوعات در کتاب درسی
- ۱۴ ارتباط محتواهای موجود در کتاب درسی با زندگی روزمره زبان آموزان
- ۱۵ ایجاد فرصت‌هایی برای ارتباط و تعامل
- ۱۶ مناسب بودن کتاب درسی از منظر آموزش ارتباطی زبان

روش

به منظور بررسی داده‌های پژوهش ابتدا فعالیت‌های گفت‌وگو محور هر سه جلد مجموعه مینا گردآوری شده و به سه دسته انفرادی، دونفره و گروهی تقسیم شده‌اند. پس از بررسی ویژگی‌های هر یک از این فعالیت‌ها، مؤلفه‌های رویکرد ارتباطی در یک فهرست بازبینی ارزیابی شده و براساس طیف لیکرت امتیازدهی شده‌اند. در نهایت، مجموع امتیازهای حاصل از این فهرست در هر سه جلد با یکدیگر مقایسه می‌شود و براساس این مقایسه میزان تطابق هر جلد از مجموعه مینا با رویکرد آموزش ارتباطی در مورد مهارت گفت‌وگو مشخص می‌شود.

یافته‌ها

همان‌طور که بیان شد در این پژوهش از یک فهرست بازبینی جهت ارزیابی مؤلفه‌های ارتباطی مربوط به مهارت گفت‌وگوی مجموعه مینا استفاده شده که براساس اظهارات تعدادی از متخصصان حوزه آموزش ارتباطی زبان به دست آمده است. براساس آمار به دست آمده از فراوانی فعالیت‌های گفت‌وگو محور در هر جلد از مجموعه مینا، در جلد اول ۴۲ مورد فعالیت گفت‌وگو محور، در جلد دوم ۲۴ مورد و در جلد سوم ۷۱ مورد مشاهده شد. در ادامه، به بررسی و ارزیابی چگونگی بازبینی هر یک از ۱۶ مورد موجود در این فهرست در مجموعه مینا پرداخته می‌شود.

۱. به اشتراک گذاری اطلاعات، ایفای نقش، یا حل مسئله با استفاده از فعالیت‌های کتاب درسی فعالیت‌ها و تکالیفی که در آن زبان آموزان بتوانند به تبادل اطلاعات و برقراری ارتباط و

صحبت پردازند تا از این طریق نظرات خود را بیان کنند، یا به یک هدف معین برسند می‌توانند توانایی‌های ارتباطی را افزایش دهند، و این همان هدف نهایی رویکرد ارتباطی است. تمرین‌های ایفای نقش و حل مسئله غالباً براساس موقعیت‌های جهان واقعی هستند، در نتیجه باعث نزدیک شدن گفتار زبان‌آموز به گفت‌وگوی حقیقی می‌شود. در مجموعه مینا، این نوع تکالیف در قالب پرسش‌هایی در رابطه با خود زبان‌آموز، تصور موقعیت‌هایی از جمله حضور در فروشگاه یا توصیه به عنوان مشاور تحصیلی، و همچنین تکالیفی با هدف رسیدن به بهترین پاسخ و یافتن راه حل برای یک مشکل ارائه شده‌اند. در جلد اول و سوم مجموعه مینا تعداد این فعالیت‌ها ۱۵ تا ۳۵ مورد مشاهده شد، اما در جلد دوم تعداد آن‌ها کم‌تر از پنج مورد بود. در شکل ۱ به یک نمونه از این نوع فعالیت‌های ارتباطی از جلد اول مجموع مینا اشاره شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، زبان‌آموز باید با مشاهده نقشه و قرار گرفتن در موقعیت تعیین شده از دوست خود شیوه رسیدن به یکی از مکان‌های موجود در نقشه را بی‌رسد. در این فعالیت، تبادل اطلاعات مربوط به نقشه و شیوه رسیدن به مکان مورد نظر میان زبان‌آموزان صورت می‌گیرد و در نهایت، این تبادل به حل مسئله منجر می‌شود.

شکل ۱ نمونه فعالیت ارتباطی مینا ۱، صفحه ۶۲

۲. تسهیل کار گروهی، دونفره و انفرادی با استفاده از فعالیت‌ها و تمرین‌ها از آنجا که فعالیت دونفره یا گروهی باعث ایجاد فرصت صحبت کردن برای هر زبان‌آموز می‌شود بهتر است در تدریس به شیوه ارتباطی مورد استفاده قرار گیرد تا همه زبان‌آموزان بتوانند بیشترین مشارکت را در تولید زبان داشته باشند. فعالیت‌های دونفره و گروهی که در

مجموعه مینا مشاهده شد به صورت پرسش و پاسخ و گفت‌وگوهایی در موقعیت بوده که غالباً در چارچوب موضوع و الگوهای زبانی مربوط به هر درس، و بیان مخالفت و موافقت در مورد موضوعات مختلف بودند. فعالیت‌های انفرادی نیز به صورت مواردی همچون مقایسه، سخنرانی و بیان تجربه‌ها ارائه شده‌اند. در جلد اول و سوم این مجموعه انجام فعالیت‌ها به هر سه شکل فردی، دونفره و گروهی برای زبان آموزان به میزان کافی فراهم بوده، اما در جلد دوم بخش عمده فعالیت‌های گفت‌وگو مربوط به الگوی مکالمه دونفره بود، به این ترتیب که در جلد اول ۲۸.۵ درصد از فعالیت‌ها انفرادی، ۵۹.۵ درصد از فعالیت‌ها دونفره، و ۱۱.۹ درصد از آن‌ها نیز گروهی بودند؛ در جلد دوم ۱۳ درصد از فعالیت‌ها انفرادی، ۸۳ درصد دونفره، و ۴ درصد نیز گروهی بودند؛ و در جلد سوم ۵۰ درصد فعالیت‌ها انفرادی، ۳۲ درصد دونفره و ۱۸ درصد گروهی بودند. در شکل ۲ دو نمونه از این دسته فعالیت‌ها مشاهده می‌شود که در آن‌ها زبان آموزان می‌توانند به شکل دونفره، مطابق تمرین شماره ۵ در تصویر، در مورد جمله‌های ارائه‌شده نظر موافق یا مخالف خود را بیان کنند و به گفت‌وگو پردازند. همچنین به عنوان یک فعالیت انفرادی، همان‌طور که در قسمت «بجو و بگو» در شکل ۲ مشاهده می‌شود، امکان اشتراک نظر برای هر زبان آموز براساس آنچه در مورد آداب مختلف غذا خوردن از دیدگاه خود نوشته در کلاس فراهم آمده است.

۵ با جمله‌های زیر موافق هستید یا مخالف؟ درباره دلایل خود با هم‌کلاسی یا معلمتان صحبت کنید.

۱. در بعضی از رستوران‌ها می‌توانیم آداب غذا خوردن را کمتر رعایت کنیم.

۲. زن‌ها باید بیشتر از مردها آداب غذا خوردن را رعایت کنند.

بجو و بگو:

پنج مورد از آداب غذا خوردن که به نظر شما جالب است را بنویسید و در کلاس آن‌ها را با هم‌کلاسی‌ها و معلمتان به اشتراک بگذارید.

مینا (۳) ۶۳

شکل ۲ نمونه فعالیت ارتباطی مینا ۳، صفحه ۶۳

۳. استفاده از موقعیت‌های واقع‌گرایانه برای بیان نکته‌های دستوری و مؤلفه‌های واژگانی زبان آموزان در صورتی می‌تواند زبان را به‌طور مؤثر در زندگی واقعی به کار گیرند که بتوانند کاربرد درستی از زبان داشته باشند؛ نه این که صرفاً مؤلفه‌های واژگانی و دستور زبان

درستی را به کار ببرند. همان‌طور که صدرزاده (۱۳۸۴) اشاره می‌کند محتوای رویکرد ارتباطی شامل واژگان براساس نیازهای ارتباطی و اهداف مورد نظر، دستور زبان مفهومی و کارکردگرا، و مضامین مربوط به داده‌های انسان‌شناختی فرهنگ‌ها می‌شود. یکی از ابزار این رویکرد آموزشی نیز متون واقعی و فونونی از جمله نقش‌نمایی، تمرین‌های خلاق، انجام تکالیف و اجرای نمایش‌های واقعی هستند. در مجموعه مینا نکات دستوری و واژگانی غالباً در شکل یک مکالمه در موقعیتی مشابه دنیای واقعی، و همچنین به کمک بازی‌های گروهی و آژیه‌سازی، مقایسه و استدلال، و اشتراک اطلاعات و تجربه‌ها ارائه شده‌اند که همه این فعالیت‌ها به شکل ضمنی در بردارنده موقعیت‌های واقع‌گرایانه هستند. در هر سه جلد مجموعه مینا شاهد هستیم که ۹۰ درصد از فعالیت‌های گفت‌وگو محور دارای چنین کارکردی هستند. برای نمونه، مطابق شکل ۳ پرسشی برای زبان‌آموزان مطرح شده است که هریک از آن‌ها دست‌کم یکی از موقعیت‌های ارائه‌شده را تجربه کرده است و می‌تواند درباره آن موقعیت واقعی و ملموس صحبت کند و به بیان علت بپردازد. به این ترتیب، زبان‌آموز طی انجام این فعالیت، در مسیر صحبت در مورد موضوعی واقع‌گرایانه به فراگیری نکته‌های دستوری مرتبط با شیوه بیان علت و معلول و همچنین نکات واژگانی می‌پردازد.

۳ شما در زندگی خود در کدام یک از موضوعات زیر در موقعیت انتخاب قرار گرفته‌اید؟ ۳ دقیقه درباره انتخاب/انتخاب‌ها و علت انتخاب خود صحبت کنید.

• شریک زندگی • رشته تحصیلی • یادگیری یک زبان خارجی • شغل • بچه دار شدن

شکل ۳ نمونه فعالیت ارتباطی مینا ۳، صفحه ۵۱

۴. تسهیل یادگیری دستور زبان فارسی با استفاده از فعالیت‌های ارتباطی

همان‌طور که در مورد قبل هم اشاره شد در مجموعه مینا فعالیت‌های تعاملی و تبادل‌گرایانه شده‌اند که به شکل غیرمستقیم به آموزش دستور زبان می‌پردازند. در واقع زبان‌آموزان می‌توانند با انجام فعالیت‌های گفت‌وگویی این مجموعه با کاربرد مؤلفه‌های دستور زبان فارسی در موقعیت‌های مختلف آشنا شوند. برای مثال در برخی از فعالیت‌ها زبان‌آموز ضمن یادگیری دستور زبان (برای مثال ضمائر مفرد و جمع «تو» و «شما») با گونه رسمی و غیررسمی گفتار آشنا می‌شود و می‌آموزد که هر کدام را باید در کدام موقعیت ارتباطی

به کار گیرد. نمونه‌ای دیگر از این موارد را در شکل ۴ مشاهده می‌کنید که در آن زبان‌آموزان باید به کمک تعامل و ارتباط با یکدیگر موقعیتی را تصور و روایت کنند، و طی این فرایند ارتباطی دستور زبان مربوط به زمان گذشته دور را تمرین نمایند.

یک موقعیت مانند موقعیت نمونه خلق کنید. سپس همکلاسی‌تان باید بگوید که پیش از آن موقعیت، چه اتفاقاتی افتاده است.

نمونه: وقتی باران شروع شد...

۱. من لباس‌ها را از بالکن جمع کرده بودم.
۲. سریال تلویزیون تمام شده بود.
۳. ....

شکل ۴ نمونه فعالیت ارتباطی مینا ۳، صفحه ۸۱

۵. تسهیل پاسخ‌های مستقل و خلاقانه با استفاده از فعالیت‌های ارتباطی تکلیفی که بتوان ویژگی تفکر انتقادی و خلاق را به آن نسبت داد و یا پاسخ‌هایی خارج از چارچوب محتوای ارائه‌شده از زبان‌آموزان دریافت کرد فعالیت‌هایی همچون قصه‌گویی، روایت تصاویر، تکمیل داستان، بارش فکری و موارد این چنینی هستند. در جلد اول و دوم مجموعه مینا فعالیت‌هایی از این دست که زبان‌آموزان را به تفکر عمیق و خلاقیت در پاسخ ترغیب کند به شکل چشمگیری مشاهده نشد؛ در واقع فعالیت‌هایی که مبتنی بر تفکر انتقادی و پاسخ خلاقانه باشد تنها دو تا چهار مورد مشاهده شد. در حالی که در جلد سوم مجموعه ده مورد از چنین فعالیت‌هایی از قبیل سخنرانی، تعریف خاطره و داستان، بیان نظر شخصی، بحث و گفت‌وگو درباره نقد فیلم و چنین نمونه‌هایی مشاهده شد که زبان‌آموزان را به تفکر و سپس تولید زبانی تشویق می‌کند. همان‌گونه که در فعالیت ارتباطی شکل ۵ مشاهده می‌شود، زبان‌آموز باید با خلاقیت خود در مورد یک مشکل اجتماعی صحبت کند و نتیجه‌گیری خود را اعلام نماید.

۲ دقیقه درباره یک مشکل اجتماعی سخنرانی کنید و در آخر، مانند نمونه، نتیجه‌گیری خود را در یک جمله بنویسید.

با توجه به ..... نتیجه می‌گیریم که

مینا (۳) ۸۹

شکل ۵ نمونه فعالیت ارتباطی مینا ۳، صفحه ۸۹

۶. تسهیل پیشرفت مهارت گفت‌وگو در جهت اهداف ارتباطی واقعی

در رویکرد ارتباطی آموزش زبان در کتب درسی، درون‌داد باید نمونه‌های واقعی از زبان و گفت‌وگوهای گویشوران بومی باشد. فعالیت‌های مهارت گفت‌وگو باید بازتاب امور زبانی‌ای باشند که زبان‌آموز در دنیای واقعی با آن‌ها روبه‌رو می‌شود. در واقع این فعالیت‌ها باید با توجه به نیازهای زبان‌آموز تعیین شود. در فعالیت‌هایی که فرصت پی‌درپی صحبت کردن در موقعیت‌ها و گونه‌های مختلف رسمی و غیررسمی فراهم می‌شود پیشرفت مهارت گفت‌وگو نیز تسهیل می‌گردد. در مجموعه مینا مواردی همچون تمرین‌های گفت‌وگوی مکالمه‌محور و موقعیت‌محور، بحث درباره موضوعات مختلف روز، ارائه راه حل و توصیه و اظهار نظر در مورد مسائل گوناگون می‌توانند چنین فرصتی را برای زبان‌آموزان ایجاد کنند. یک نمونه از فعالیت‌هایی را که در راستای اهداف ارتباطی در جهان واقعی هستند در شکل ۶ مشاهده می‌کنید که در آن به موضوع پرسیدن و گفتن نشانی پرداخته شده است. همان‌طور که در این فعالیت اشاره شده است واژه‌های مرتبط با نشانی دادن و نحوه بیان جمله‌ها به شیوه گفتاری هستند، به این ترتیب، زبان‌آموزان مهارت گفت‌وگوی خود را در بافتی مشابه به جهان واقعی تقویت می‌کنند.

شکل ۶ نمونه فعالیت ارتباطی مینا ۱، صفحه ۶۱

۷. ارائه تلفظ طبیعی و بومی مورد نیاز برای ارتباط (مانند تکیه یا آهنگ کلام) در فعالیت‌ها مشخصه‌های تلفظ از جمله تأکید و آهنگ افتان و خیزان مؤلفه‌های مهمی هستند که در تولید کلام نقش مهمی ایفا می‌کنند و منجر به انتقال درست پیام در بافت‌های مختلف می‌شود. در مورد مجموعه مینا می‌توان گفت زبان‌آموز تنها به کمک متن‌های شنیداری

فعالیت‌ها چنین مؤلفه‌هایی را آموزش می‌بیند و هیچ‌گونه فعالیت مستقیمی در ارتباط با مشخصه‌های تلفظی برای زبان آموز طراحی نشده است که او به تولید آن مشخصه‌ها بپردازد و خطاهایش تصحیح شود.

۸. استفاده از مهارت‌های زبانی دیگر در تمرین مهارت گفت‌وگو

در کتاب درسی باید فعالیت‌ها و تمرین‌هایی وجود داشته باشد که تنها یک مهارت را به صورت جداگانه و مجزا تقویت می‌کند اما باید فعالیت‌ها و تکالیف تلفیقی مهارت‌ها نیز وجود داشته باشد که در آن‌ها به‌طور هم‌زمان به چند مهارت پرداخته می‌شود و برقراری ارتباط در کلاس درس را تسهیل می‌کند. طبق اصول ریچاردز و راجرز (۲۰۰۱) دربارهٔ رویکرد ارتباطی آموزش زبان، تکلیف‌های ارتباطی باید به‌گونه‌ای باشند که مهارت‌های زبانی زبان آموز را هم در مهارت‌های دریافتی و هم در مهارت‌های تولیدی در موقعیت‌های پیش‌بینی‌نشده ارتقا دهد. در جلد اول و سوم مجموعهٔ مینا در ۹۰ درصد فعالیت‌ها مشاهده شد که علاوه بر مهارت گفت‌وگو به پرورش مهارت خواندن و نوشتن زبان آموزان نیز توجه داشت؛ برای مثال آن‌ها باید متنی را می‌نوشتند و سپس آن را در کلاس می‌خواندند یا در مورد آن با یکدیگر بحث و گفت‌وگو می‌کردند. در جلد دوم مجموعهٔ مینا به‌جز مهارت خواندن که در جهت خواندن و درک همه فعالیت‌ها مورد نیاز است، تنها در یک مورد جهت تهیهٔ فهرست توانایی‌ها مهارت نوشتن لازم است. تعداد کمی فعالیت گفت‌وگو مشاهده شد که طی آن‌ها از سایر مهارت‌های زبانی نیز استفاده شود. نمونه‌ای از این فعالیت‌ها را در شکل ۷ مشاهده می‌کنید.

۲ به چند گروه تقسیم شوید و در گروه‌ها دربارهٔ علت و هدف هر پرسش به نتیجه برسید. سپس پاسخ‌هایتان را با هم مقایسه کنید.

چون: تا:	چرا مورچه‌ها به شکل اجتماعی زندگی می‌کنند؟
چون: تا:	چرا نهنگ‌ها خودکشی می‌کنند؟
چون: تا:	چرا انسان روایات را اختراع کرد؟
چون: تا:	چرا کودکان در مدارس یا مداد می‌نویسند؟

شکل ۷ نمونه فعالیت ارتباطی مینا ۳، صفحه ۳۱

۹. استفاده از نوع زبان متناسب با کاربردهای واقعی و مشابه زندگی
 فعالیت‌های کتاب‌های درسی باید به گونه‌ای باشند که زبان‌آموزان را در موقعیت‌های
 زندگی واقعی قرار دهد. زبان‌آموزان باید در معرض الگوها، عبارات و جمله‌واره‌های
 متعددی از زبان مقصد در موقعیت‌ها و بافت‌های گوناگون قرار گیرند تا کاربرد درست در
 ذهن آن‌ها نقش بندد. اگر روند تکالیف مشابه امور زندگی واقعی زبان‌آموزان باشد
 مهارت‌های زبانی‌شان پیشرفت خواهد کرد. چنان‌که در مجموعه مینا مشاهده شد
 نویسندگان آن تلاش کرده‌اند کاربرد زبان و گونه رسمی و غیررسمی آن، به‌ویژه در
 مکالمات را مورد توجه قرار دهند، و همچنین نوع پرسش‌های ارائه‌شده را تا حد امکان به
 کاربرد واقعی زبان نزدیک کنند. در شکل ۸ نمونه‌ای را مشاهده می‌کنید که در آن به
 موضوع درخواست کردن و پاسخ مثبت و منفی به درخواست پرداخته شده است، و
 زبان‌آموزان هنگام انجام این فعالیت از الگوهای زبانی متناسب با بافت زندگی واقعی
 استفاده می‌کنند.

The screenshot shows a language learning interface. On the left, a sidebar contains the text: "به الگو نگاه کنید و مانند نمونه از هم‌کلاسی خود درخواست کنید." Below this are two bullet points: "می‌شه پنجره رو ببندی؟" and "بله، حتماً. / نه، متأسفم." The main area is titled "الگو" and contains three columns of dialogues. The first column is "پاسخ منفی" with the text: "نه، بیخشید نمی‌تونم. / نه، شرمندهام / متأسفم." The second column is "پاسخ مثبت" with the text: "باشه، چشم / بله، حتماً / البته." The third column is "درخواست کردن" with the text: "می‌شه می‌تونم / ممکنه پنجره رو ببندی؟ / تلویزیون رو خاموش می‌کنی؟ / خواهش می‌کنم / لطفاً اینجا با تلفن صحبت نکنین."

شکل ۸ نمونه فعالیت ارتباطی مینا، صفحه ۱۴

۱۰. ارائه واژه‌های کافی برای استفاده در موقعیت‌های گوناگون با اهداف ارتباطی
 به گفته تورنبری (۲۰۰۵) یکی از موارد مورد نیاز در دانش پایه زبان‌آموز جهت فعال
 کردن گفتار، دانستن واژه‌های اصلی و پربسامد زبان مقصد است. از آنجا که در مجموعه
 مینا به ویژه در جلد اول و سوم به کاربردهای واقعی زبان در مهارت گفت‌وگو توجه شده
 است، واژه‌های اصلی مورد نیاز در هر موقعیت و متناسب با موضوع درس نیز تا حد
 مطلوبی، حدود ۷۰ درصد، در فعالیت‌ها ارائه شده‌اند. همچنین در برخی فعالیت‌ها

زبان‌آموزان با روند واژه‌سازی نیز آشنا می‌شوند و می‌توانند واژه‌های جدیدی نیز بسازند. نمونه‌ای از این دست فعالیت‌ها در شکل ۹ مشاهده می‌شود.

۱ به واژه‌هایی که رنگی شده‌اند دقت کنید. آیا می‌توانید مسیر ساخته شدن هر واژه را مشخص کنید؟

	دیدن	آهنگ‌ساز		فروختن
	آهنگ		پیش	
بدین		بد	کتاب	
ساختن	نوشتن		خوش	پیش‌فروش
		آموختن		خوش‌نویسی
خود				
	نو	خودآموز		
	خودنویس		نوساز	کتاب‌فروش

شکل ۹ نمونه فعالیت ارتباطی مینا ۳، صفحه ۸۵

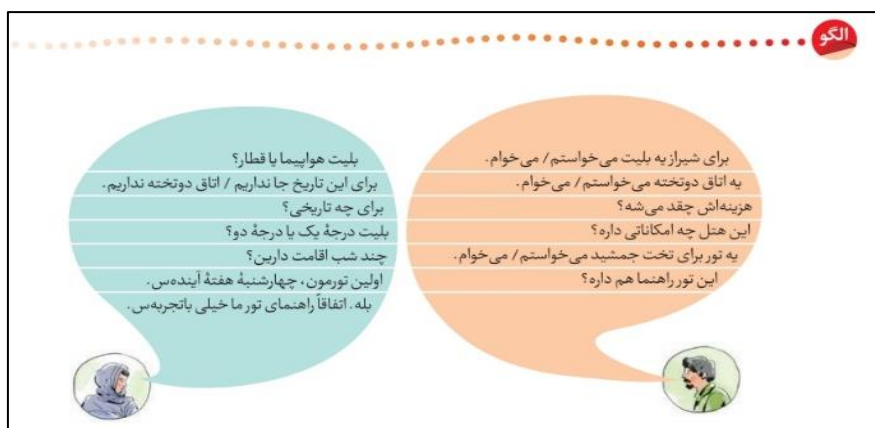
۱۱. ارائه واژه‌های مربوط به فرهنگ و پیشینه زبان‌آموز در کتاب درسی در نظر گرفتن فرهنگ و پیشینه زبان‌آموزان در صورتی که جامعه هدف کتاب و محتوای درسی ملیت مشخصی باشند نکته بسیار مهمی است، چراکه هرچه زبان‌آموز به لحاظ محتوای ارائه شده در کتاب درسی آموزش زبان نزدیکی بیشتری با فرهنگ خود احساس کند یادگیری زبان مقصد نیز برای او آسان‌تر خواهد شد. با وجود این، به نظر می‌رسد از آنجا که مجموعه مینا جامعه هدف مشخصی نداشته و هدف آن تمام غیرفارسی‌زبانان با ملیت‌های مختلف هستند، محتوای درسی آن فاقد داده‌های مربوط به پیشینه فرهنگی زبان‌آموزان است.

۱۲. تسهیل استفاده کاربردی از زبان با استفاده از کتاب درسی طبق اصول آموزش ارتباطی ریچاردز و راجرز (۲۰۰۱) تکنیک‌های ارتباطی آموزش زبان باید به گونه‌ای تعبیه شوند که زبان‌آموز را درگیر استفاده طبیعی، کاربردی و نقش‌مدار از زبان کند. از سوی دیگر، به گفته وشه^۱ و اسکهان^۲ (۲۰۰۲) رویکرد ارتباطی آموزش زبان

1. M. B. Wesche
2. P. Skehan

دارای فعالیت‌های تعاملی برای تبادل اطلاعات و حل مسئله با استفاده از متون طبیعی و باورپذیر است. همچنین، متون نوشتاری و گفتاری، ابزارها و کانال‌های فعالیت‌های ارتباطی باید مرتبط با جهان واقعی باشند. از آنجا که طبق بررسی‌های انجام شده در این پژوهش مجموعه آموزشی مینا ۶۸.۷۵ درصد براساس رویکرد ارتباطی شکل گرفته و در آن تلاش شده است زبان آموزان به فعالیت‌های ارتباطی مشابه زندگی واقعی بپردازند. می‌توان گفت این مجموعه، به‌ویژه جلد اول و سوم آن، زبان آموزان را در راستای استفاده کاربردی از زبان فارسی یاری می‌کند. در شکل ۱۰ نمونه دیگری از آموزش‌های کاربردی مهارت گفت‌وگو در زبان فارسی مشاهده می‌شود که در آن به خرید بلیت و رزرو هتل پرداخته شده است.

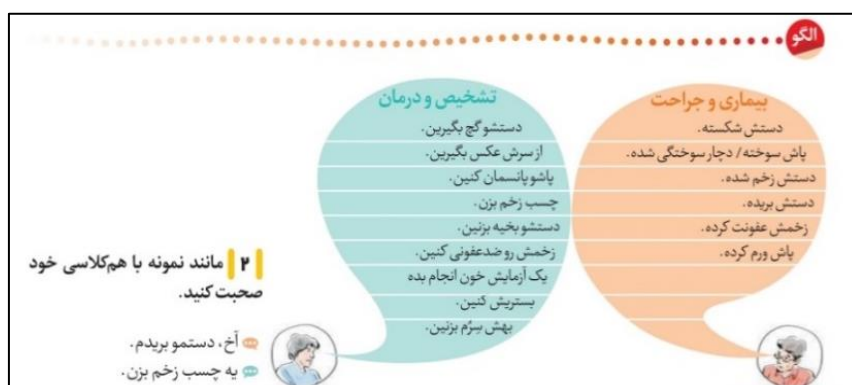
شکل ۱۰ نمونه فعالیت ارتباطی مینا ۳، صفحه ۱۵

۱۳. تنوع و گوناگونی محتوا و موضوعات در کتاب درسی

همان‌طور که روشن است تنوع موضوع در یک کتاب درسی علاوه بر این که به جذابیت آن کمک می‌کند، داده‌های زبانی مرتبط با موضوعات و بافت‌های گوناگون را نیز به زبان آموز ارائه می‌دهد. نکته قابل توجه مجموعه آموزشی مینا در ارتباط با گوناگونی موضوع آن است که هر درس از این مجموعه به یک موضوع کاربردی در زندگی اشاره دارد که این می‌تواند برای زبان آموز جذاب باشد. برخی از عنوان‌های دروس در این مجموعه که در نمونه‌های پیشین به آنها اشاره شد عبارت‌اند از پرسیدن نشانی و آب‌وهوا،

خرید کردن، توصیف افراد، شرح عادت‌ها، اجاره خانه، بیماری و جراحی، عواطف و احساسات، فیلم و تئاتر، سوابق تحصیلی و شغلی، سفارش غذا، دعوت و درخواست.

۱۴. ارتباط محتواهای موجود در کتاب درسی با زندگی روزمره زبان آموزان همان‌طور که در مورد قبل نیز اشاره شد در مجموعه مینا به محتواهایی پرداخته شده که به شکل مستقیم با زندگی روزمره زبان آموزان در ارتباط است. در فعالیت‌های مربوط به مهارت گفت‌وگو نیز آن‌ها می‌توانند با پرسش و پاسخ، سخنرانی، بحث و گفت‌وگو، و بیان تجربه، نگرش و نظر خود به دریافت و تولید زبانی در ارتباط با مسائل زندگی روزمره پردازند. نمونه‌ای دیگر از فعالیت‌های دربردارنده موضوعات کاربردی زندگی در شکل ۱۱ مشاهده می‌شود. این فعالیت به آموزش عبارتهایی در زمینه جراحی و تشخیص و درمان آن پرداخته است که شاید یکی از نیازهای مهم زبان آموزان در زندگی روزمره باشد.

شکل ۱۱ نمونه فعالیت ارتباطی مینا ۳، صفحه ۲۶

۱۵. ایجاد فرصت‌هایی برای ارتباط و تعامل به عقیده ریچاردز و راجرز (۲۰۰۱) هدف اصلی مواد درسی ارائه و تمرین محتوا، تسهیل تعامل و گفت‌وگو بین زبان آموزان و افزایش استقلال زبان آموز در ارتباط است. به گفته آن‌ها فعالیت‌های جانبی می‌توانند تعامل و گفت‌وگوی معنادار در کلاس درس میان زبان آموزان را برانگیزانند و فرصت‌هایی برای آن‌ها فراهم کنند تا از دستور و واژه فراگرفته شده به درستی استفاده کنند. از سوی دیگر، بنا بر پنج اصل رویکرد ارتباطی کنل

و سواين (۱۹۸۰) زبان‌آموز بايد فرصت شرکت در تعامل ارتباطی معنا دار با گویشوران ماهر زبان هدف را داشته باشد تا بتواند به نیازهای ارتباطی خود به زبان دوم در موقعیت‌های حقیقی پاسخ دهد. فعالیت‌های گروهی و دونفره در کتاب‌های درسی یادگیری مشارکتی زبان‌آموزان را افزایش می‌دهد. طبق مشاهدات پژوهش حاضر در مجموعه مینا، به ویژه در جلد اول و سوم، فرصت‌های متعددی برای انجام فعالیت‌های دونفره و گروهی جهت ایجاد تعامل و ارتباط فراهم شده است. طبق داده‌های به دست آمده در جلد اول ۵۹٫۵ درصد فعالیت‌های گفت‌وگو محور دونفره بودند و ۱۱٫۹ درصد گروهی، و در جلد سوم نیز ۳۲ درصد دونفره و ۱۸ درصد گروهی بودند. این فعالیت‌ها در قالب مواردی همچون تبادل نظر، پرسش درباره اطلاعات فردی و خانواده، بحث و گفت‌وگو در مورد موضوعات مختلف، و ایفای نقش ارائه شده‌اند. در شکل ۱۲ یک نمونه از فعالیت‌های تعاملی و ارتباطی گفت‌وگو را مشاهده می‌کنید که زبان‌آموزان را به ایفای نقش در موقعیت‌هایی از جمله محل کار، خانه و دانشگاه دعوت می‌کند.

۲ فرض کنید در موقعیت‌های زیر هستید. با همکلاسی خود ایفای نقش کنید.

۱. محل کار: از طرف یک شرکت با شما تماس می‌گیرند و روزی را برای برگزاری جلسه به شما پیشنهاد می‌دهند. شما با تاریخ جلسه موافقت می‌کنید.
 کارمند: .....
 منشی: .....

۲. خانه: همسایه شما می‌خواهد فردا از پارکینگ شما استفاده کند. با درخواست او مخالفت می‌کنید.
 همسایه ۱: .....
 همسایه ۲: .....

۳. دانشگاه: همکلاسی شما پیشنهاد می‌دهد که ناهار مهمان او باشید. با پیشنهاد او مخالفت می‌کنید.
 دانشجوی ۱: .....
 دانشجوی ۲: .....

۴. خانه: پدرتان به شما پیشنهاد می‌دهد که با هم به سینما بروید. با پیشنهاد او مخالفت می‌کنید.
 پدر: .....
 پسر: .....

۵. کتابخانه: دوستان به شما توصیه می‌کنند که بیشتر درس بخوانید. با پیشنهاد او مخالفت می‌کنید.
 دوست ۱: .....
 دوست ۲: .....

شکل ۱۲ نمونه فعالیت ارتباطی مینا ۳، صفحه ۵۰

۱۶. مناسب بودن کتاب درسی از منظر آموزش ارتباطی زبان

در مدل توانش ارتباطی کنل و سواين (۱۹۸۰) نیز اشاره شده است که از مهم‌ترین اصول رویکرد ارتباطی تمرکز بر مؤلفه‌های گفتمان، نقشی، دستوری، راهبردی و جامعه‌شناختی زبان است. به عقیده براون (۱۹۹۴) رویکرد ارتباطی اهمیت ویژه‌ای برای استفاده زبان در زندگی واقعی قائل است، چراکه توجه این رویکرد به‌طور خاص متمرکز بر ارتباط واقعی است. رویکرد ارتباطی (کاربردی / مفهومی) براساس عملکردهای ارتباطی (همچون عذرخواهی، توضیح دادن، دعوت کردن، قول دادن) است و بر ساختارهای دستوری تمرکز دارد که در به کارگیری درست این عملکردها به کار می‌روند. در رویکرد ارتباطی آموزش زبان در کتب درسی، درون‌داد باید نمونه‌های واقعی از زبان و گفتمان‌های گویشوران بومی باشد. همچنین تکالیف باید متناسب با نیاز گویشوران غیربومی زبان باشد. زبان‌آموزان باید در معرض داده‌های زبانی قرار گیرند و بشنوند. همان‌طور که در بررسی‌های مجموعه مینا، به ویژه در جلد اول و سوم، مشاهده شد موقعیت‌ها و آموزش‌های ارائه‌شده تا حد قابل قبولی به کاربرد طبیعی و واقعی زبان و مؤلفه‌های ارتباطی زبان نزدیک بوده است. در واقع براساس طیف لیکرت، امتیاز این مورد از فهرست بازبینی برای جلد اول و سوم ۴ از ۵ بوده و در جلد دوم ۲ از ۵ بوده است.

امتیازدهی فهرست بازبینی رویکرد ارتباطی براساس طیف لیکرت

با توجه به آنچه که در شرح فهرست بازبینی ارائه شد، و براساس مشاهدات صورت گرفته بر فعالیت‌های گفت و گوی سه جلد مجموعه مینا، و تطابق محتوای گفت و گو محور این مجموعه با مؤلفه‌های رویکرد ارتباطی آموزش، هر یک از مؤلفه‌های فهرست بازبینی ارائه‌شده در جدول ۱ برای هر جلد از مجموعه مینا براساس طیف لیکرت از ۱ تا ۵ امتیاز داده شد. به این ترتیب، امتیاز کل حاصل از فهرست بازبینی برای جلد اول برابر با ۵۵، برای جلد دوم برابر با ۳۵، و برای جلد سوم ۶۸ به دست آمد.

برای به دست آوردن درصد کل حاصل از این امتیازها از فرمول زیر استفاده شد:

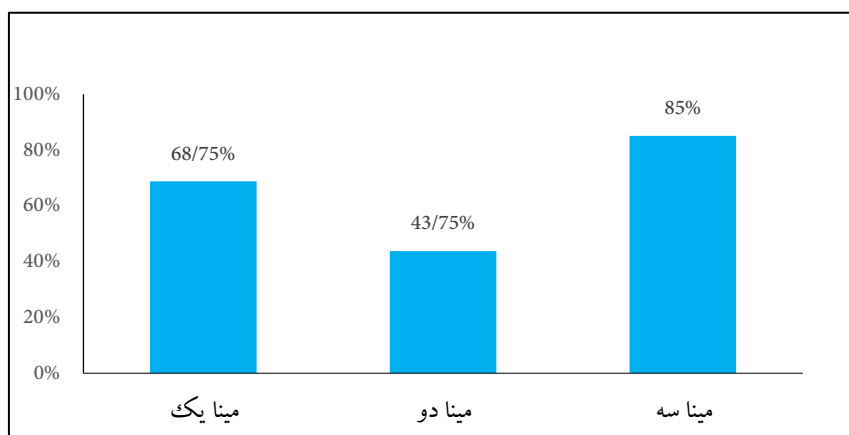
$$\frac{\text{مجموع امتیاز}}{\text{حداکثر امتیاز}} \times 100$$

با فرض این که امتیاز کامل در طیف لیکرت عدد ۵ در نظر گرفته می‌شود، از آنجا

که فهرست بازیابی مورد نظر در این پژوهش دارای شانزده مؤلفه است، در نتیجه حداکثر امتیاز کل برای این فهرست برابر است با ۱۶ مورد ۵ امتیازی که برابر است با عدد ۸۰. برای نمونه، درصد مجموع امتیاز جلد اول، برابر با عدد ۵۵، به شکل زیر به دست آمده است:

$$\frac{55}{80} \times 100 = 68.75\%$$

در شکل ۱۳ مقایسه درصد‌های به دست آمده برای هر جلد از مجموعه مینا مشاهده می‌شود:

شکل ۱۳ مقایسه درصد بازنمایی رویکرد ارتباطی در آموزش گفت‌وگو در سه جلد مجموعه مینا

امتیاز حاصل از مجموع امتیاز کل هر سه فهرست بازیابی برابر با ۱۵۸ بوده، و حداکثر امتیاز کل برای کل مجموعه برابر با ۳×۸۰ است. در نتیجه درصد کل برای مجموعه مینا طبق فرمول بالا برابر با ۶۵.۸۳ درصد به دست آمد. این درصد به معنای میزان سازگاری کل مجموعه مینا با فهرست بازیابی مورد استناد است.

بحث و نتیجه‌گیری

همان‌گونه که مشاهده شد، پژوهش حاضر به بررسی چگونگی بازنمایی رویکرد ارتباطی در فعالیت‌های گفت‌وگو محور مجموعه مینا اختصاص داشت. در این بررسی، برای تعیین شاخصه‌های مهم رویکرد ارتباطی آموزش مهارت گفت‌وگوی زبان منابع پژوهشی

متخصصان این حوزه مطالعه شد و موارد مهم آن‌ها در یک فهرست، مطابق جدول ۱، گردآوری شد. در ادامه بررسی‌ها، فعالیت‌های گفت‌وگومحور سه جلد مجموعه مینا طبقه‌بندی شدند و انواع آن‌ها براساس منابع گوناگون مطالعه شده مشخص شد. این دسته‌بندی که شامل مواردی همچون تمرین‌های سخنرانی، مکالمه دونفره، اظهار نظر و بحث و استدلال هستند، در پرورش مهارت گفت‌وگوی زبان‌آموزان نقش مهمی ایفا می‌کنند. از آن‌جا که کتاب‌های مجموعه مینا بر هر چهار مهارت زبانی تمرکز دارند، زبان‌آموزان حین تمرین و تقویت یک مهارت زبانی قادر هستند به افزایش مهارت خود در چند مهارت دیگر نیز بپردازند. برای مثال، هنگامی که قرار است به صحبت و سخنرانی درباره موضوعی بپردازد می‌تواند نکاتی درباره آن موضوع برای خود یادداشت کند و یا متن کامل را بنویسد و سپس به بیان شفاهی آن بپردازد، و به این ترتیب مهارت نوشتاری و خواندن او نیز تقویت می‌شود.

براساس آنچه که در فعالیت‌های گفت‌وگومحور مجموعه مینا مشاهده شد، موضوع‌های متنوع و مرتبط با زندگی روزمره در همه فعالیت‌ها ارائه شده است و این مسئله می‌تواند به عنوان نقطه قوت این مجموعه آموزشی نقش بسزایی در استفاده کاربردی از محتوای زبانی آن داشته باشد. علاوه بر این، در کنار موضوعات روزمره، وجود فعالیت‌هایی که جنبه‌های زبانی مختلف از جمله نکات دستور زبان و واژگان را دربردارند به کاربرد واقع‌گرایانه زبان فارسی کمک می‌کند، چراکه از این طریق، زبان‌آموز در حال یادگیری مؤلفه‌های زبانی در بافت واقعی است و نیاز به آموزش مستقیم نکات دستوری و واژگانی کم‌تر احساس می‌شود.

با توجه به بررسی‌های انجام‌شده می‌توان گفت هر سه دسته از فعالیت‌های گفت‌وگومحور انفرادی، دونفره و گروهی در جلد اول مجموعه مینا هدف تعاملی و ارتباطی زبان مقصد را تأمین می‌کنند و تا حدی توانسته‌اند بر مؤلفه‌های ارتباطی زبان یعنی مؤلفه‌های نقشی، دستوری، راهبردی، جامعه‌شناختی و استدلالی تمرکز داشته باشند. زبان‌آموزان طی انجام فعالیت‌های کتاب درسی علاوه بر تکرار الگوها و نمونه‌های تعیین‌شده در برخی قسمت‌ها، باید به تکالیفی بپردازند که نیازمند تفکر و تحلیل، درک مطلب، خلاقیت و شخصی‌سازی آن فعالیت، و همچنین مهارت نوشتاری و خواندن آن‌هاست. به این ترتیب، طی انجام این فعالیت‌ها ویژگی‌های زبانی و جنبه‌های کاربردشناختی زبان به یکدیگر پیوند می‌خورند.

از آنجا که تمرکز پژوهش حاضر بر بازنمایی مهارت گفت‌وگو و فعالیت‌های گفت‌وگومحور کتاب‌های مینا براساس رویکرد ارتباطی بود، تمرین‌های گفت‌وگومحور مجموعه مینا دسته‌بندی و بررسی شد. همان‌طور که لیتز (۲۰۰۲) بیان می‌کند تعادل میان مهارت‌های دریافتی (شنیدن و خواندن) و مهارت‌های تولیدی (صحبت کردن و نوشتن) در فعالیت‌ها و تکلیف‌های هر کتاب درسی آموزش زبان خارجی/دوم لازم است تا مطمئن شویم که چهار مهارت زبانی به نسبت برابر تمرین می‌شوند. گفته می‌شود فعالیت‌هایی که برای تمرین جداگانه مهارت‌ها طراحی می‌شوند باید توانایی‌های ارتباطی را افزایش دهند. درواقع باید تکالیفی وجود داشته باشد که در آن زبان‌آموزان بتوانند به تبادل اطلاعات و برقراری ارتباط پردازند تا علاوه بر تمرین زبان قادر به اشتراک نظرات، مشارکت برای رسیدن به یک هدف، و رقابت برای رسیدن به هدفشان باشند. این نکته همان هدف اصلی رویکرد ارتباطی و مهارت گفت‌وگو است؛ یعنی تعامل و برقراری ارتباط در جهان واقعی. براساس این نکته‌ها به نظر می‌رسد میزان فعالیت‌های مرتبط با گفت‌وگو در جلد دوم مجموعه مینا بسیار اندک بوده و تولید گفتاری به واسطه این کتاب درسی برای زبان‌آموزان احتمالاً به میزان کمی رخ خواهد داد. در غالب تکالیف این کتاب به تولید نوشتاری و مهارت خواندن و شنیدن پرداخته شده است، و زبان‌آموزان را به میزان بسیار کمی به تعامل و برقراری ارتباط کلامی ترغیب کرده‌اند. بنا به گفته ریچاردز (۲۰۰۱) کنش و واکنش تعامل محسوب نمی‌شود، و برای آن که به تعامل تبدیل شود باید دوطرفه و دوجانبه باشد. تعامل زبان‌آموز روشی است که در آن زبان‌آموز به تبادل اطلاعات یا نظرات خود برای تکمیل تکلیف کلاسی می‌پردازد. در نتیجه، وجود تعداد زیادی از الگوهای ثابت گفت‌وگو که صرفاً جهت تمرین و تکرار کلام به زبان مقصد باشد کمک مؤثری به افزایش مهارت ارتباطی زبان‌آموز و تعامل گفتاری وی در جهان واقعی در راستای رفع نیازهای او نخواهد کرد. در این جلد از مجموعه مینا فعالیت‌هایی همچون بیان تجربه‌های شخصی و ابراز نظر در مورد مسائل گوناگون که زبان‌آموز را به صحبت و تولید گفتاری وادار کند به میزان اندکی به چشم می‌خورد. با توجه به این که در جلد اول و سوم مجموعه مینا تنوع و تعداد فعالیت‌های گفت‌وگومحور نسبتاً کافی و متناسب بود، انتظار می‌رفت که در این جلد نیز مهارت گفت‌وگو مورد توجه بیشتری قرار گیرد.

طبق نتایج به دست آمده، بیشترین میزان تنوع تکالیف گفت‌وگو در جلد سوم مجموعه مینا مشاهده می‌شود و به این ترتیب می‌توان نتیجه گرفت که میزان تعامل و ارتباط

نیز در این کتاب بیش از دو جلد دیگر بوده است. در این جلد از مجموعه مینا، در فعالیت‌های بسیاری به بیان تجربه‌های شخصی زبان‌آموزان، و صحبت درباره نگرش‌ها و نظراتشان پرداخته شده است و این نکته می‌تواند به استفاده کاربردی از زبان مقصد کمک کند. در واقع، هنگامی که زبان‌آموزان فرصت ابراز موافقت و مخالفت خود را در تمرین‌های کلاسی بیابند، در مواجهه با موقعیت‌های مشابه در دنیای واقعی نیز با چگونگی اظهار نظر به زبان مقصد آشنا خواهند بود.

بر اساس مشاهدات محقق میزان پراکندگی انواع تکالیف گفت‌وگو اعم از فردی و گروهی در همه درس‌های این سه جلد یکسان نبوده، و مشاهده شد که در برخی از دروس برای مثال حتی یک مورد فعالیت گروهی نیز وجود نداشته است. به نظر می‌رسد وجود تعداد زیادی از انواع فعالیت‌های ارتباطی و خصوصاً گفت‌وگو محور در تمام دروس یک مجموعه آموزشی به منظور ایجاد فضایی پویا و تعاملی از کارآمدی بیشتری برخوردار باشد. به طور کلی، ادعای نویسندگان مجموعه مینا در مورد الزام ارتباطی بودن رویکرد آموزشی آن تا حد زیادی در جلد اول و سوم این مجموعه مشهود بود، و در جلد دوم با وجود محتوای ارتباطی و مرتبط با زندگی واقعی و موقعیت‌های تعاملی در آن فعالیت‌های تولیدی گفتاری بسیار کمی مشاهده شد.

منابع

- ابوالحسنی چیمه، ز. (۱۳۹۶). اثربخشی فعالیت‌های راهبردی بر مهارت محاوره‌ای؛ مطالعه موردی فارسی‌آموزان خارج از ایران. هنر زبان، ۲، ۵-۲۶.
- صحرائی، ر.م. و میدانی، ف. (۱۳۹۰). برنامه درسی تکلیف‌محور؛ رویکردی نوین برای تقویت فارسی‌آموزی. زبان و ادب پارسی، ۴۷، ۱۶۱-۱۸۰.
- صدرزاده، م. (۱۳۸۴). رویکرد ارتباطی و روش سمعی بصری: تقابل دیدگاه‌های آموزشی. پژوهش زبان‌های خارجی، ۲۳، ۱۱۹-۱۳۸.
- عباس‌نژاد، ح. و سلیمی، ص. (۱۳۹۵). بررسی متون خواندن کتاب فارسی بیاموزیم بر مبنای رویکرد ارتباطی. نخستین همایش ملی واکاوی منابع آموزشی زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، مجموعه مقالات همایش، صص ۴۰۳-۴۲۴.

- Anora, J. (2020). Modern Approaches in Teaching Speaking. JSPI Scientific Publication Archive, 1-5
- Brown, H. D. (1994). *Teaching By Principles: Interactive Language Teaching Methodology*. Prentice Hall Regents, New York.
- Canale, M., & M. Swain (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second

- Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
- Celce-Murcia, Brinton, D.M. & Goodwin, J.M. (1996). *Teaching Pronunciation: A Reference for Teachers of Other Languages*. Cambridge University Press.
- Cohen, A. (2000). Strategies-based instruction for learners of a second language. *NASSP Bulletin*, 84(612), 10–18.
- Cunningsworth, A. (1995). *Choosing your coursebook*. Heinemann, Oxford.
- Doughty, C. J., & Long, M. H. (2003). Optimal psycholinguistic environments for distance foreign language learning. *Language learning & technology*, 7(3), 50-80.
- Ghofur, A., Degeng, N. S., & Widiati, U., & Setyosari, P. (2017). The Effect of Communicative Language Teaching and Audio-Lingual Method on English Speaking Skill across Different Learning Styles. *The 4th International Conference on Language, Society and Culture in Asian Contexts, KnE Social Sciences*, 1–7.
- Hayat, N. (2017). *Improving Students' Speaking Skill through Communicative Language Teaching at the Tenth Grade of SMAN 3 Polewali*. (Master's Thesis), Muhammadiyah University of Makassar.
- Litz, R. A. D. (2002). Textbook evaluation and ELT management: A South Korean Case Study. *Asian EFL Journal*, 48(1), 5- 53.
- Muljayanah, A. (2004). *The Implementation of Communicative Language Teaching Speaking at LIA SURAKARTA*. eprint- UMS, Surakarta.
- Ratmanida, R., & Suryanti, Y. (2019). An Analysis of Speaking Materials in English Textbook for the Tenth Grade of the Senior High School. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 463, 90-95.
- Richards, C. J., & Rodgers, T. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. 2nd ed. Cambridge University Press
- Richards, J. C. (2001). *Curriculum development in language teaching*. Cambridge University Press.
- Thornbury, S. (2005). *How to Teach Speaking* (1st ed.). Pearson Education ESL.
- Vongxay, H. (2013). *The Implementation of Communicative Language Teaching (CLT) in an English Department in a Lao Higher Educational Institution: a Case Study*, (Master's Thesis).
- Wesche M. B., & Skehan, P. (2002). Communicative, task-based, and content-based language instruction. In R. B. Kaplan (Ed.), *The Oxford handbook of applied linguistics* (207– 228). Oxford University Press.
- Wilkins, D.A. (1972). *Linguistics in language teaching*. London: Edward Arnold,.
- Yasin, B., Aziz, Z. A., & Jannah, R. (2017, July). Communicative Language Teaching (ClT) For Teaching Speaking. *English Education Journal (EEJ)*, 8(3), 322-337.

فهرست بازبینی؛ جلد اول مجموعه مینا				
۵	۴	۳	۲	۱
	✓			۱ به اشتراک گذاری اطلاعات، ایفای نقش، یا حل مسئله با استفاده از فعالیت‌های کتاب درسی
		✓		۲ تسهیل کار گروهی، دونفره و انفرادی با استفاده از فعالیت‌ها و تمرین‌ها
	✓			۳ استفاده از موقعیت‌های واقع‌گرایانه برای بیان نکته‌های دستوری و مؤلفه‌های واژگانی
	✓			۴ تسهیل یادگیری دستور زبان فارسی با استفاده از فعالیت‌های ارتباطی
			✓	۵ تسهیل پاسخ‌های مستقل و خلاقانه با استفاده از فعالیت‌های ارتباطی
	✓			۶ تسهیل پیشرفت مهارت گفت‌وگو در جهت اهداف ارتباطی واقعی
			✓	۷ ارائه تلفظ طبیعی و بومی موردنیاز برای ارتباط (مانند تکیه یا آهنگ کلام) در فعالیت‌ها و تمرین‌ها
	✓			۸ استفاده از مهارت‌های زبانی دیگر در تمرین مهارت گفت‌وگو
	✓			۹ استفاده از نوع زبان متناسب با کاربردهای واقعی و مشابه زندگی
	✓			۱۰ ارائه واژه‌های کافی برای استفاده در موقعیت‌های گوناگون با اهداف ارتباطی
			✓	۱۱ ارائه واژه‌های مربوط به فرهنگ و پیشینه زبان آموز در کتاب درسی
	✓			۱۲ تسهیل استفاده کاربردی از زبان با استفاده از کتاب درسی
	✓			۱۳ تنوع و گوناگونی محتوا و موضوعات در کتاب درسی
	✓			۱۴ ارتباط محتواهای موجود در کتاب درسی با زندگی روزمره زبان‌آموزان
	✓			۱۵ ایجاد فرصت‌هایی برای ارتباط و تعامل
	✓			۱۶ مناسب بودن کتاب درسی از منظر آموزش ارتباطی زبان
۰	۴۸	۳	۲	۲
مجموع امتیاز				
امتیاز کل: ۵۵				

فهرست بازبینی؛ جلد دوم مجموعه مینا				
۵	۴	۳	۲	۱
			✓	۱ به اشتراک گذاری اطلاعات، ایفای نقش، یا حل مسئله با استفاده از فعالیت‌های کتاب درسی
			✓	۲ تسهیل کار گروهی، دونفره و انفرادی با استفاده از فعالیت‌ها و تمرین‌ها
		✓		۳ استفاده از موقعیت‌های واقع‌گرایانه برای بیان نکته‌های دستوری و مؤلفه‌های واژگانی
		✓		۴ تسهیل یادگیری دستور زبان فارسی با استفاده از فعالیت‌های ارتباطی
			✓	۵ تسهیل پاسخ‌های مستقل و خلاقانه با استفاده از فعالیت‌های ارتباطی
			✓	۶ تسهیل پیشرفت مهارت گفت‌وگو در جهت اهداف ارتباطی واقعی
			✓	۷ ارائه تلفظ طبیعی و بومی مورد نیاز برای ارتباط (مانند تکیه یا آهنگ کلام) در فعالیت‌ها و تمرین‌ها
		✓		۸ استفاده از مهارت‌های زبانی دیگر در تمرین مهارت گفت‌وگو
		✓		۹ استفاده از نوع زبان متناسب با کاربردهای واقعی و مشابه زندگی
			✓	۱۰ ارائه واژه‌های کافی برای استفاده در موقعیت‌های گوناگون با اهداف ارتباطی
			✓	۱۱ ارائه واژه‌های مربوط به فرهنگ و پیشینه زبان‌آموز در کتاب درسی
			✓	۱۲ تسهیل استفاده کاربردی از زبان با استفاده از کتاب درسی
	✓			۱۳ تنوع و گوناگونی محتوا و موضوعات در کتاب درسی
	✓			۱۴ ارتباط محتواهای موجود در کتاب درسی با زندگی روزمره زبان‌آموزان
			✓	۱۵ ایجاد فرصت‌هایی برای ارتباط و تعامل
			✓	۱۶ مناسب بودن کتاب درسی از منظر آموزش ارتباطی زبان
۰	۸	۱۲	۱۰	۵
مجموع امتیاز				
امتیاز کل: ۳۵				

۵	۴	۳	۲	۱	فهرست بازبینی؛ جلد سوم مجموعه مینا
✓					۱ به اشتراک گذاری اطلاعات، ایفای نقش، یا حل مسئله با استفاده از فعالیت‌های کتاب درسی
✓					۲ تسهیل کار گروهی، دوفره و انفرادی با استفاده از فعالیت‌ها و تمرین‌ها
	✓				۳ استفاده از موقعیت‌های واقع‌گرایانه برای بیان نکته‌های دستوری و مؤلفه‌های واژگانی
	✓				۴ تسهیل یادگیری دستور زبان فارسی با استفاده از فعالیت‌های ارتباطی
✓					۵ تسهیل پاسخ‌های مستقل و خلاقانه با استفاده از فعالیت‌های ارتباطی
	✓				۶ تسهیل پیشرفت مهارت گفت‌وگو در جهت اهداف ارتباطی واقعی
		✓			۷ ارائه تلفظ طبیعی و بومی مورد نیاز برای ارتباط (مانند تکیه یا آهنگ کلام) در فعالیت‌ها و تمرین‌ها
	✓				۸ استفاده از مهارت‌های زبانی دیگر در تمرین مهارت گفت‌وگو
	✓				۹ استفاده از نوع زبان متناسب با کاربردهای واقعی و مشابه زندگی
	✓				۱۰ ارائه واژه‌های کافی برای استفاده در موقعیت‌های گوناگون با اهداف ارتباطی
			✓		۱۱ ارائه واژه‌های مربوط به فرهنگ و پیشینه زبان‌آموز در کتاب درسی
✓					۱۲ تسهیل استفاده کاربردی از زبان با استفاده از کتاب درسی
✓					۱۳ تنوع و گوناگونی محتوا و موضوعات در کتاب درسی
	✓				۱۴ ارتباط محتواهای موجود در کتاب درسی با زندگی روزمره زبان‌آموزان
	✓				۱۵ ایجاد فرصت‌هایی برای ارتباط و تعامل
	✓				۱۶ مناسب بودن کتاب درسی از منظر آموزش ارتباطی زبان
۲۵	۴۰	۰	۲	۱	مجموع امتیاز
امتیاز کل: ۶۸					